

ENTITATS ECOLOGISTES DE CATALUNYA DEMANEN A LA GENERALITAT L'OBERTURA D'UN EXPEDIENT DE RESPONSABILITAT AMBIENTAL PELS DANYS DE L'ACTIVITAT MINERA D'IBERPOTASH A L'AIGUA DE LA CONCA DEL LLOBREGAT

ELS DANYS AMBIENTALS DE LA MINERIA DE POTASSA

L'activitat d'extracció de potassa de l'empresa minera Iberpotash a la comarca de Bages genera una quantitat ingent de residus salins que s'aboquen als anomenats runams o *escombreres* del Cogulló a Sallent i del Fusteret a Súria. A aquests runams en creixement cal afegir el runam abandonat de la Botjosa a Sallent, el runam impermeabilitzat i restaurat per l'Agència Catalana de l'Aigua de Vilaforns a Balsareny i el petit runam tapat de Cabanasses a Súria, tots ells propietat d'Iberpotash. En total Iberpotash acumula a l'aire lliure en 75 Has de terreny que no ha estat prèviament impermeabilitzat uns 70 milions de tones de residus salins.

A Cardona, amb la mina de potassa tancada des de l'any 1990, Ercros ha buidat de sal l'àrea del runam Nou i té en explotació el runam Vell.

Aquesta situació d'absència de restauració i de control insuficient provoca evidents danys ambientals al paisatge i a les aigües.

Danys al paisatge

Les muntanyes de residus salins fan artificial el paisatge. Les propietats properes perden valor. Totes les poblacions del Pla de Bages tenen el runam del Cogulló com a teló de fons des d'algun punt d'observació. La Catalunya Central ja es defineix com el territori des d'on és visible el runam del Cogulló. El runam del Fusteret cada dia és més alt i visible.

És difícil quantificar el valor d'un paisatge, però sens dubte la presència dels runams sense restaurar és una pèrdua significativa de qualitat ambiental.

Danys a les aigües públiques

Més greu és l'afectació a les aigües. Les dades de salinització de la conca del Llobregat per l'activitat de la mineria de potassa es remunten als inicis de les explotacions. Els runams salins a la intempèrie transformen l'aigua de pluja, més la que absorbeixen de la humitat de l'aire, la que pugui arribar-hi subterràniament i la pròpia humitat del residu en salmorra que, si no és captada íntegrament i gestionada, salinitza les aigües fluvials i subterrànies de l'entorn.

Per tot això, *el Pla de Conques Internes de Catalunya considera els runams salins un dels principals condicionants de l'aigua de la conca del Llobregat*¹. Bona part de les masses d'aigua superficials estan considerades fortament modificades amb una qualitat de l'aigua dolenta i un

¹ Actualment està en procés d'aprovació la revisió del Pla de gestió del districte de conca fluvial de Catalunya de 2010.

mal estat dels indicadors biològics. Els nivells de clorur i conductivitat superen en certs trams els límits legals als rius Llobregat i Cardener².

Cal distingir entre dos nivells d'afectació a les aigües. A nivell comarcal trobem fonts, pous i torrents propers als runams intensament salinitzats. Casos ben significatius són el torrent de Soldevila a Sallent per on circula salmorra saturada, de la riera de Riudor a Santpedor a partir de la caseta de Lluçà, de la riera de Bellver a Callús des del mas Filosa, de tots els pous associats al nivell freàtic d'aquestes rieres i de les fonts del Pitoi, del Borinot i de l'Illa a Sallent i de la font de la Serra a Súria.

A més d'aquestes aportacions indirectes, hi ha entrades directes de salmorra al riu Llobregat a Sallent, com a mínim les situades als trams del pont de la Concòrdia, de can Carreras i del polígon de l'Illa, i al riu Cardener a Súria, al tram del Fusteret. Segons dades dels darrers dos anys, el Cardener passa d'uns valors mitjans de 40-60 a 300-400 mg de clorurs per litre (mg Cl/L) abans i després de Súria, i el Llobregat de 40-60 a 200-300 mg Cl/L abans i després de Sallent. Llevat d'incidències, els valors normals oscil·len en funció sobretot dels cabals. Dades d'anys anteriors mostren salts encara més alts. La salinització s'estén a la resta de la conca situada avall de la mineria, amb un abast molt gran.

Danys a l'abastament d'aigua a les poblacions

Els mètodes convencionals de potabilització no eliminen la sal de l'aigua; la salinització de les aigües de la conca del Llobregat per tant, té conseqüències molt negatives pel subministrament d'aigua a la població.

Les poblacions de Sallent, Santpedor, Callús, Sant Joan de Vilatorrada i el Pont de Vilomara, al Pla de Bages, no poden utilitzar els recursos hídrics propis perquè poc o molt s'han salinitzat amb la mineria. En tots aquests casos, la Sèquia medieval de Manresa que capta l'aigua del Llobregat a Balsareny amunt de la mineria ha hagut d'acudir al rescat.

Més avall de la conca, poblacions com Sant Vicenç de Castellet, Olesa, Abrera o bé Terrassa disposen d'aigua de subministrament, captada al Llobregat, de poca qualitat per l'excés de sal. L'aigua captada del Cardener i subministrada a Castellsalí és decididament dolenta a l'incomplir sistemàticament el límit de salinitat de 250 mg Cl/L recomanat a les aigües pel consum humà.

Finalment hi ha Barcelona i altres poblacions dependents de les potabilitzadores d'Abrera i de Sant Joan Despí que disposen de subministrament d'aigua captada del Llobregat i de bona qualitat, però en base a costoses instal·lacions d'osmosi inversa o d'electrodiàlisi per eliminar-ne la sal, a un elevat consum energètic, a preu més car i a l'existència de més col·lectors per conduir la salmorra de rebuig d'aquestes plantes.

En resum, la salinització complica enormement i encareix el subministrament d'aigua a la conca mitjana i baixa del Llobregat, on viu la meitat de la població de Catalunya.

² Aquests fets impedeixen la consecució dels objectius de qualitat ambiental que estableix la Directiva Marc de l'Aigua per al 2015. Per complir-los es requereix la millora de la capacitat hidràulica del col·lector de salmorres, la intercepció de noves surgències o aplicar mesures destinades a reduir l'impacte ambiental de diferents runams.

ANTECEDENTS MINERS

Des de l'any 1957 l'empresa Mines de Súrria SA (actual Iberpotash) disposa d'autorització de la Direcció General de Mines per acumular els residus que extreu de les explotacions de Súrria i Sallent-Balsareny en runams salins propers al riu³. L'autorització inicial no establí la necessitat de realitzar cap tipus de condicionament dels terrenys (impermeabilització) mentre no aparegués salinitat aigües avall dels punts de localització dels runams. Però la infiltració i dispersió de la sal, per via hídrica superficial i subterrània i per les emissions que genera la pols en suspensió, provocà amb els anys importants impactes sobre els ecosistemes locals i la població. Per aquest motiu l'any 1988 es construï el col·lector general de salmorres que intercepta l'escorrentia de les explotacions mineres i la condueix fins al mar on és abocada a raó de 3,5 hm³/any. Fins a dia d'avui, totes les mesures correctores aprovades per l'anomenat "vector aigua" dels runams, executades o no, passen per l'evacuació de la salmorra al mar mitjançant el col·lector general de salmorres de la conca del Llobregat. Però aquest col·lector està envellit, al màxim de la seva capacitat i ha patit centenars d'avaries i de fuites de salmorra que han causat la mort fulminant de la vegetació i clapes de sòl contaminat.

Entre 1998 i 2000 es procedí a la transmissió dels drets miners de Mines de Súrria SA a l'empresa Iberpotash, amb la condició de realitzar en el termini màxim d'un any, un Programa de restauració per les zones d'acumulació dels runams a Súrria que *reintrodís els runams a les galeries*. Aquesta línia quedà reforçada amb l'aprovació l'any 2006 del Pla Director Urbanístic del Bages que establí la *necessitat de reduir la nova producció de residus i solucionar el problema dels acumulats*. El Pla ja proposava la construcció d'un nou col·lector amb major capacitat que l'actual i la reintroducció dels residus a les galeries abandonades.

Entre 2006 i 2008 es procedí a l'adequació de l'autorització ambiental vigent a Súrria i Sallent-Balsareny a la nova Llei d'Intervenció Integral de l'Administració Ambiental (LIIAA). En el primer cas, com que els runams no havien estat reintroduïts a les mines, l'Agència Catalana de l'Aigua elaborà el document "*Mesures correctores en els runams salins del Fusteret i Cabanasses (TM Súrria)*", i demanà a l'empresa que dugués a terme les mesures de restauració que s'hi preveïen per contenir el problema de la salinitat. Per altra banda, ACA i Iberpotash signaren l'any 2007 el "Conveni de col·laboració per la minimització i recollida de surgències en l'àrea de la conca salina potàssica de la conca del Llobregat" que obligava a ambdós conjuntament a construir captacions de salmorra als punts on s'incorpora a la xarxa fluvial. La inversió tenia un cost de 3,93 milions € coberts al 50% per l'empresa i l'ACA. L'acord preveia enllestir les obres al 2010, però en no complir-se el termini se signà una addenda per prorrogar l'actuació fins a finals del 2013.

Finalment cap de les noves captacions s'ha realitzat, com tampoc s'ha construït l'anunciat nou col·lector de salmorres al tram des de Cardona i Balsareny fins a Abrera. No obstant la gestió del col·lector actual, de capacitat insuficient segons el volum de salmorres generat per l'empresa i envellit degut al contacte amb els materials de construcció, ha estat sotmès a licitació pública l'any 2013 amb un cost previst de gairebé 2 milions € per un any, sense que el projecte contempli la necessitat d'ampliar-ne la seva capacitat.

³ L'any 1977 s'atorga una nova autorització d'activitat amb una concessió per 90 anys.

El Pla Phòenix

Les autoritzacions ambientals aprovades pels projectes miners estableixen mesures obligatòries de control de les salmorres lixiviades pels runams. Però aquestes mesures, quan s'han complert, han demostrat ser insuficients. L'empresa ha demorat sovint la realització dels controls periòdics previstos a les autoritzacions i l'administració ha obert diversos procediments administratius per incompliment dels paràmetres de qualitat de les aigües fins l'any 2013.

Amb tot, el problema de l'acumulació dels residus salins de la mina (dues terceres parts del material que s'extreu) continua sense resoldre's, mentre l'empresa està immersa en l'execució d'un pla d'ampliació de l'explotació a Súria, l'anomenat pla Phòenix, que té dos grans objectius: el túnel en rampa per accedir amb vehicles a l'interior de la mina Cabanasses i la (o les) planta(es) de *sal vacuum* per purificar i comercialitzar sal comuna. Aquest projecte es planteja a més com una alternativa a la demanda de l'administració de reintroduir el material a les galeries, que a banda d'estalviar-li costos, li aportarà ingressos extres.

La demanda de potassa a Europa ha incrementat en els darrers anys i les explotacions mineres de Súria encara tenen molta capacitat de subministrar aquesta matèria primera. La rampa ha de permetre doblar l'extracció de mineral, és a dir, doblar la quantitat de potassa obtinguda, però també la de residus salins. Si els plans comercials d'Iberpotash es compleixen, el creixement del runam de Súria seguirà al ritme actual perquè la venda de sal compensarà l'increment de residus generats; però si no es compleixen, el ritme de creixement del runam s'accelerarà. En qualsevol cas, la previsió d'Iberpotash passa per seguir fent créixer el runam de Súria. No es contempla l'opció de retornar el residu a l'interior de les galeries, com s'havia fet fins l'any 1980. Per completar el panorama, l'excavació de la rampa ha interceptat una veta d'aigua, el que significa una aportació extra, imprevista, de salmorra.

Malgrat la insistència, fins al moment Iberpotash no ha detallat plans fonamentats per la restauració dels runams de Sallent, més enllà d'expressar la voluntat de vendre aquesta sal.

Per altra banda, per fer realitat el projecte d'ampliació de l'explotació de Súria, Iberpotash sol·licità a l'administració competent l'autorització corresponent l'any 2013, però la documentació que es presentà a informació pública no incloqué l'increment del volum d'extracció que es farà sobre un bé de domini públic com és la potassa⁴. Tampoc feu cap referència a l'increment que es produirà en els runams salins perquè, segons al·lega l'empresa, la sal sòdica no és un residu sinó que és una matèria primera i els runams no són dipòsits residuals sinó magatzems temporals de matèria primera pendent de comercialització⁵. El procediment d'Avaluació d'Impacte Ambiental tampoc fou revisat perquè segons argumentaren, la sol·licitud només afectava una part del projecte original, tot i que la normativa europea determina clarament que el fraccionament d'un projecte no eludeix de la

⁴ Segons la Llei de Mines de 1973 les explotacions mineres són concessions de domini públic perquè el concessionari exerceix dret d'aprofitament sobre un bé de domini públic.

⁵ De fet, la sal sòdica residual estava qualificada originalment com a subproducte reutilitzable. En ser purificada fins a complir unes condicions tècniques determinades per a ser introduïda al mercat, podia prendre la consideració de matèria primera.

necessitat de tornar a sotmetre tot el projecte a Avaluació d'Impacte Ambiental i a obtenir la consegüent Declaració d'Impacte Ambiental.

Si bé és cert que els programes de restauració de les explotacions actives de Súria i Sallent-Balsareny basats en el Decret 343/1983 de restauració d'àrees afectades per activitats extractives, estableixen la necessitat de la seva restauració, també determinen que aquesta només començarà en una data ignota, després d'haver buidat de residus els runams. Aquest fet es produeix perquè Iberpotash no considera els runams com a residus, sinó subproductes pendents de comercialització. A més, aquests programes fixen fiances desproporcionadament petites davant de la magnitud dels runams. Però la normativa sectorial de mines i de medi ambient actual, més moderna i avançada, considera la necessitat d'aplicar mesures amb immediatesa davant d'una situació d'aquest tipus. Segons la normativa actual, aquests runams han de ser considerats residus i per tant, s'han de tractar en base al Real Decret de gestió de residus a les indústries extractives i de rehabilitació i protecció de l'espai afectat de 2009. Això comporta la impossibilitat de mantenir l'autorització sense un pla de restauració del medi i un pla de gestió dels residus miners que garanteixin la seva rehabilitació i protecció. Sorprenentment, altres empreses del grup ICL implantades a altres indrets d'Europa o als Estats Units sí gestionen els seus runams considerant-los residus miners.

ANTECEDENTS JUDICIALS

L'any 1997 la Fiscalia de Medi Ambient del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya ordenà l'inici d'una investigació per presumpte delictes ecològic (contra els recursos naturals i el medi ambient) contra les empreses públiques SúriaK i Potasas del Llobregat⁶. S'acusava les empreses d'abocaments incontrolats de clorurs, metalls pesants i altres substàncies perilloses amb la consegüent contaminació del riu Llobregat. Les diligències prèvies no foren enllestides fins l'any 2003, moment en què s'inicià el procediment penal. Al 2005, el col·lectiu ecologista l'Alzina, entitat participant de Montsalat, se sumà a la causa oberta com acusació popular. Les instal·lacions abandonades i en desús ocasionaven la introducció al Cardener d'elevades concentracions de sal, que incrementaven al seu pas per Súria. El fiscal demana penes de presó de fins a tres anys i mig i multes de fins a 9.000€ per a tres antics directius de les mines per no haver actuat per prevenir la contaminació, tot i conèixer els riscos del procés i les condicions de funcionament que s'estaven produint. Iberpotash es convertiria en responsable subsidiari dels danys ecològics, per haver adquirit les empreses i amb elles tota la càrrega judicial i administrativa que les acompanyava.

El TSJC sol·licità l'aturada cautelar de nous abocaments als runams salins, mesura que no es va complir. Iberpotash per contra, presentà un recurs de reforma que propicià l'aturada del procediment penal l'any 2010. Al·legava que si bé les analítiques realitzades a finals dels anys noranta confirmaven les elevades concentracions de sal al medi hídric, un informe de l'Institut Nacional de Toxicologia sostenia que no era possible discernir si la sal era d'origen natural o antropogènic. Per tant, l'empresa defensava que no hi havia base per imputar la conductivitat i

⁶ Aquestes empreses del grup Potassa foren comprades un any més tard, al 1998, pel grup israelià ICL, líder mundial en producció de fertilitzants i productes químics. Es constituí per a la seva gestió Iberpotash S.A., que forma part des d'aleshores de la divisió de fertilitzants del grup.

la salinitat del medi al procés productiu i demanava el sobreseïment de la causa, fet que no ha estat acceptat pels tribunals. La data del judici està fixada a finals d'aquest any 2014 al Jutjat d'Instrucció número 2 de Manresa.

Amb tot doncs, els programes de restauració aprovats fins ara no s'han traduït en cap acció al terreny. Més encara, el programa de restauració del Cogulló ha estat anul·lat per inefectiu i per no adequar-se a la llei mitjançant la sentència núm. 753/2011 del 11.12.2011 al contenciós promogut per l'advocat sallentí Sebastià Estradé. Just fa uns dies, el 09.07.2014, el Tribunal Suprem ha ratificat aquesta sentència davant del recurs en contra presentat per Iberpotash.

Per altra banda, les autoritzacions ambientals estableixen mesures obligatòries de control de les salmorres lixiviables pels runams. Però aquestes mesures, quan s'han complert, han demostrat ser insuficients. Un contenciós promogut per veïns de Sallent ha anul·lat l'autorització ambiental concedida per la Generalitat l'any 2008 a l'explotació de Sallent-Balsareny. Les sentències de dos contenciosos més, una per infracció urbanística i l'altra per inactivitat de l'Ajuntament de Sallent sumen més il·legalitats al runam del Cogulló.

LA LLEI 26/2007 DE RESPONSABILITAT AMBIENTAL

El 23.10.2007 es publicà a l'estat espanyol la Llei 26/2007 de Responsabilitat Ambiental (LRA) com a transposició de la Directiva 2004/35.

Aquesta normativa estableix l'obligació que el titular d'una activitat que causi o hagi causat danys sobre el medi i els ecosistemes amb posterioritat al 30 d'abril de 2007 repari els danys causats i previngui la possibilitat de danys futurs. Aquesta obligació és independent del fet que el titular o l'operador de l'activitat compleixi les autoritzacions pertinents i que no es pugui demostrar legalment la seva responsabilitat subjectiva. Per tant, els costos de restauració del medi i de prevenció han d'anar a càrrec de qui ha produït el dany i, en cas que es demostrés legalment la manca de culpa, dol o negligència, com a mínim els de prevenció.

LES ENTITATS ECOLOGISTES DEMANEM RESPONSABILITATS PELS DANYS AMBIENTALS

En base a l'article 41 de la Llei 26/2007 de Responsabilitat Ambiental, les entitats Federació Ecologistes de Catalunya (EdC), Centre d'Ecologia i Projectes Alternatius (CEPA-EdC), Lliga per a la Defensa del Patrimoni Natural (DEPANA) i Col·lectiu Ecologista l'Alzina presentem la primera demanda per responsabilitat ambiental a Catalunya pels danys causats històricament a la conca del Llobregat per l'activitat minera d'Iberpotash al Bages i pel risc de danys futurs a conseqüència del projecte Phòenix d'ampliació de l'extracció a Súria.

Considerem que les mesures correctores demanades a Iberpotash en les autoritzacions ambientals són insuficients davant la magnitud del problema ambiental i que el projecte Phòenix no suposarà la seva eliminació. De produir-se una estabilització dels cabals circulants a la baixa l'estat de qualitat de les aigües empitjorarà fet que impedirà, no només assolir els objectius de qualitat establerts a la DMA per al 2015 (Catalunya ha demanat la pròrroga fins l'any 2021), sinó mantenir fins i tot l'estat de qualitat actual fins que es puguin aplicar les noves mesures requerides.

La valoració dels danys causats no ha estat encara realitzada, però els runams han de ser tractats (impermeabilitzats, clausurats i restaurats) per tal de recuperar l'entorn natural original dels territoris afectats el més aviat possible. A més, mentre els projectes que podrien ajudar a contenir-la (nou col·lector de salmorres, intercepció de les surgències al Cardener del Fusteret i al Llobregat del polígon de l'Illa, etc.) no s'executen per consentiment tàcit entre l'administració i l'empresa, tot contravenint fins i tot sentències judicials fermes, s'autoritzen nous projectes extractius sense haver avaluat suficientment les conseqüències ambientals de les seves característiques tècniques, comportant el risc de la magnificació del problema.

Per tot això, en aquesta sol·licitud demanem explícitament:

- Que s'iniciï un expedient de responsabilitat ambiental en relació als danys ambientals i les amenaces de danys que causa l'activitat d'Iberpotash a les masses d'aigua de la conca del Llobregat.
- La suspensió provisional de les obres d'ampliació de l'explotació de Súria associades al projecte Phoenix perquè no s'ha avaluat a fons els nous impactes ambientals que poden comportar.
- Que l'empresa Iberpotash executi un autèntic programa de restauració per solucionar definitivament el problema derivat de l'acumulació de residus salins al runam del Cogulló, tal com obliga el decret 343/1983 d'activitats extractives i referma la sentència de 2011 del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya.
- Que l'administració catalana realitzi la valoració dels danys produïts fins al moment i estableixi les mesures necessàries per restaurar i rehabilitar el medi afectat.

Barcelona, 22 de juliol del 2014